

PÉČE O VYBRANÉ SOCIÁLNÍ SKUPINY PRACOVNÍKŮ V ZEMĚDĚLSTVÍ

Z. Krůček

KRŮČEK, Z. (Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Praha): *Péče o vybrané sociální skupiny pracovníků v zemědělství*. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 17, 1981 (1) : 39-50.

V práci je podána syntetická informace o sociálním postavení vybraných skupin pracovníků (mládeže, žen, důchodců a občanů se změněnou pracovní schopností) v současné etapě rozvoje zemědělské velkovýroby a stanoveny jejich specifické sociální problémy, jejich rozsah, naléhavost a závažnost. Na tomto základě je navrženo jak specifické sociální problémy řešit. Syntéza poznatků je zpracována na základě sekundární analýzy výzkumů z let 1976—1979. Je zpracována průřezově, podle jednotlivých problémů a okruhů pracovních a mimopracovních podmínek, s tím, že je vždy zvýrazněna a rozvedena závažnost problému u té vybrané sociální skupiny pracovníků, které se zvláště týká.

sociální politika; péče o pracující; mládež; ženy; důchodci; pracovníci se změněnou pracovní schopností

Péče o vybrané sociální skupiny v zemědělství vychází z objektivně existujících rozdílů v pracovních a životních podmínkách mládeže, žen, pracovníků se změněnou pracovní schopností a starých občanů. Tyto rozdíly jsou spojeny s věkem, postavením lidí v životním cyklu, s biologickými, ale také s historicky vzniklými sociálně ekonomickými a kulturními specifiky. V zemědělství jsou tyto rozdíly ovlivňovány celkovými rozdíly mezi průmyslovou a zemědělskou prací, mezi podmínkami života ve městě a na venkově.

Cílem péče o vybrané skupiny je zmírňování sociálně ekonomických důsledků těchto rozdílů pro příslušníky jednotlivých vybraných skupin v oblasti pracovních i životních podmínek. Zdokonalování pracovních a životních podmínek vybraných sociálních skupin plní v procesu řízení a plánování sociálního rozvoje i tyto funkce:

- zajištění potřebného počtu pracovníků v požadované struktuře (podle věku, pohlaví, kvalifikace ap.);
- motivační funkci, jednotlivé prvky pracovních a životních podmínek mají rozdílný význam v žebříčku potřeb a hodnot pracovníků vybraných skupin, který se v průběhu určitého období mění;
- na motivaci pracovníků pak významně působí plnění sociální funkce zdokonalování životních podmínek. Na rozdíl od předchozích funkcí, v nichž převládá hledisko zájmů podniku, resp. společnosti, zde převládá hledisko zájmů příslušníků vybraných skupin, uspokojování jejich potřeb v pracovní i mimopracovní sféře;
- velmi důležitá je i funkce rozvoje osobnosti a prvků socialistického způsobu života, spojující harmonicky zájmy příslušníků vybraných skupin se zájmy společnosti, resp. zemědělských podniků.

Uvedený cíl a funkce péče o vybrané skupiny tvoří kritéria pro hodnocení problémů v jednotlivých oblastech pracovního a mimopracovního života vybraných sociálních skupin pracovníků. Základním metodickým postupem zpracování otázek péče o vybrané skupiny je určení míry problémovosti jednotlivých prvků pracovní a životní situace vybraných skupin na základě empiricky zachycené frekvence negativního (subjektivního) hodnocení těchto prvků příslušníky vybraných skupin, konfrontované s objektivními poznatky o těchto prvcích a s uvedenými kritériálními cílovými funkcemi, jakož i s potřebami, možnostmi a způsoby řešení jednotlivých problémů.

PRACOVNÍ PODMÍNKY VYBRANÝCH SOCIÁLNÍCH SKUPIN PRACOVNÍKŮ V ZEMĚDĚLSTVÍ

Pracovní podmínky představují jednu ze základních sfér problematiky a specifiky jednotlivých vybraných sociálních skupin zemědělské populace. Pracovní podmínky lze relativně nejvíce ovlivnit prostředky sociálního řízení a plánování. Některé prvky pracovních podmínek jsou víceméně ve stejné míře zastoupeny a prožívány u všech sledovaných sociálních skupin, některé naopak značně odlišně. Pramení to jednak z intenzity působení pracovních podmínek samotných (z rozdílné míry jejich zastoupení v jednotlivých skupinách) a dále ze subjektu — vybraných skupin rozdílně prožívajících jednotlivé stránky pracovních podmínek.

Procesy vědeckotechnického rozvoje, koncentrace a specializace v zemědělství působí ve směru homogenizace pracovních podmínek zemědělské populace a stírání rozdílů mezi sociálními skupinami, ale i ve směru její relativní diferenciaci prohlubování specifik, případně problémů jednotlivých skupin.

Dostatek vhodných pracovních míst pro některé vybrané sociální skupiny, resp. jejich části, je v zemědělství důležitou součástí péče o zlepšování pracovních podmínek těchto skupin. Ve vztahu k mladým pracovníkům, zejména k nejmladším, je v podstatě již překonán nedávný problém jejich umisťování mimo obor, v němž získali kvalifikaci. Nejméně příznivá v tomto směru byla zjištěna situace v ŽV u ošetřovatelů dojníc.

U žen jde o dvojí problém. Je to především problém sezónně pracujících žen v RV, většinou starších, kterým často chybí práce v zimním období, což je finančně i jinak poškozuje. Podle sociologického šetření v r. 1977 asi 15 % žen v zemědělství nemělo v zimě zajištěnou práci. Přitom asi dvě třetiny z nich by chtěly pracovat po celý rok. U žen s vysokou kvalifikací naopak často chybí vhodná místa, odpovídající jejich kvalifikaci a možnostem spojovat práci v přiměřené funkci s rodinnými povinnostmi, resp. dostatek rozhodnosti zemědělských podniků tato místa ženám svěřovat a vytvořit pro ně příznivé podmínky pro sladění obou funkcí.

Zvláště naléhavý je problém nedostatku vhodných pracovních míst pro občany se změněnou pracovní schopností (ozps). Velká většina zemědělských podniků (85 %) má v tomto směru značné obtíže. Jde zejména o pracovní příležitosti pro starší ozps s nízkou kvalifikací, hlavně pro ženy. Řešením je včasný výběr a typizace pracovních míst přicházejících v úvahu pro ozps, kterou zatím prováděla jen polovina zemědělských podniků. Obdobný, i když méně naléhavý, je tento problém i u pracujících důchodců, zejména u důchodců s nízkými důchody,

u nichž má pracovní činnost v zemědělství po celý rok zvláštní sociální význam.

Jednou z nejdůležitějších forem řešení této sociální problematiky je rozvoj přidružené výroby, zaměřené na vytváření stálých pracovních míst pro pracovníky se zps, ale také míst pro ženy a důchodce pracující v rostlinné výrobě, a tím jim zajistit práci v zimním, resp. mimosezónním období. Je třeba docenit tuto sociální funkci přidružené výroby, získat pro ni potřebnou podporu na všech úrovních řízení, zajišťovat pro ni vhodné výrobní programy, materiálně technické zabezpečení a vytvářet v ní příznivé pracovní podmínky pro jednotlivé skupiny pracovníků.

Z jednotlivých prvků fyzikálního pracovního prostředí jsou nejčastěji negativně hodnoceny průvan a střídání teplot. Značná část žen pracujících v ŽV považuje za problém výpary a těžko odstranitelný zápach, který na nich ulpívá při práci ve stájích. Hluk, otřesy a vibrace jsou častěji problémem mládeže pracujícími s mechanismy, které je vyvolávají.

Zlepšení pracovního prostředí, hlavně u žen, souvisí s úpravou klimatických podmínek v objektech ŽV. Pro ženy v ŽV je velmi aktuální problém vhodných dezodorizačních prostředků a postupů, který je třeba výzkumně i provozně dořešit. Při zaměstnávání pracovníků se zps je třeba přihlížet ve větší míře k tepelným podmínkám pracoviště. U těchto pracovníků je důležité přizpůsobovat jejich pracovní zařazení hlediskům pracovního prostředí, toto prostředí podle možností upravovat, případně přímo vytvářet pracoviště s příznivým pracovním prostředím v objektech přidružené výroby.

S prvky pracovního prostředí souvisí úzce zdravotní problémy práce vybraných skupin. Patří sem především vysoká pracovní úrazovost, která má skupinová specifika jak v pracovních podmínkách jednotlivých skupin, tak v subjektivních dispozicích příslušníků vybraných skupin, jako je mladická neopatrnost nebo naopak snížená pozornost a pohyblivost starších pracovníků. Tato specifika vyžadují diferencovanou prevenci.

Vysoká úrazovost mladistvých v zemědělství silně překračuje průměrné hodnoty naprosté většiny ostatních odvětví národního hospodářství. Pracovní úrazovost žen v zemědělství je asi o polovinu nižší než u mužů, na rozdíl od nich však nemá klesající tendenci. Téměř dvojnásobně přesahuje průměrné hodnoty jiných odvětví národního hospodářství (mimo potravinářský průmysl) a významně se podílí na celkovém nepříznivém trendu pracovní úrazovosti v zemědělství. Ke zlepšení je třeba diferencovaně zdokonalit zaměřenou prevenci, zejména úroveň práce bezpečnostních techniků v zemědělských podnicích, ale i vedoucích pracovníků.

I když počet žen pracujících v zemědělství na pracovištích zakázaných ženám poklesl v období 1975—1978 více než o polovinu, činil v r. 1978 10 330 žen a není zanedbatelný. Převážnou část z toho (8350 osob) tvoří ženy, které jsou nuceny zdvihát a přenášet břemena o hmotnosti větší než 15 kg. Na rizikových pracovištích pracovalo v tomto roce 5193 ženy. Řešením těchto problémů je obsazení části míst na pracovištích zakázaných ženám muži a na rizikových pracovištích vhodná racionalizace a úprava pracovišť. Základním řešením je investiční výstavba odstraňující tento typ pracovišť.

Naléhavým a velmi rozšířeným je problém hygienických podmínek práce, špatné kvality hygienických zařízení, a to prakticky u všech vybraných skupin. Zvláště často jsou tyto podmínky záporně hodnoceny mladými pracovníky a jejich zlepšení je významné také pro ženy. Řešení je v komplexní vybavenosti hygienickými zařízeními v nově budovaných objektech, dobudování a udržování těchto zařízení ve vyhovujícím stavu v starších objektech, zejména v živočišné výrobě a širší používání maringotek s komplexním hygienickým vybavením v rostlinné výrobě, zvýšení kontroly uplatňování zásad hygieny práce s přihlédnutím ke specifikám vybraných skupin.

V postupně budovaném systému zdravotní péče o pracovníky v zemědělství je třeba ve větší míře přizpůsobit zdravotní péči specifickým podmínkám práce jednotlivých vybraných skupin v zemědělství, zejména v oblasti prevence a hygieny. Zvláštní pozornost je třeba věnovat zdravotní problematice žen v souvislosti s konkrétními podmínkami vykonávané práce, jimž je třeba uzpůsobit charakter i časové rozvržení preventivních opatření. Je třeba zlepšit úroveň zdravotní péče o pracovníky se zps a spolupráci zemědělských podniků se zdravotnickými zařízeními při vyhledávání vhodných pracovních míst pro ozps a ve všech fázích zdravotní a pracovní rehabilitace těchto pracovníků.

Vzhledem k počtu důchodců pracujících v zemědělství je třeba v rámci zmíněného systému prohloubit geriatrickou péči o pracující i nepracující důchodce. U starých pracovníků je třeba péči úzce spojit s jejich pracovními podmínkami, navrhnout zemědělským podnikům i pracovníkům vhodné úpravy pracovních režimů, které by optimalizovaly plynulý proces pracovní aktivity starých pracovníků a přechodu k aktivnímu odpočinku. Je třeba zdůraznit požadavek Zásad, aby se zlepšila speciální průprava zdravotnických pracovníků pečujících o zemědělce, a to v souvislosti se specifiky pracovních podmínek vybraných skupin pracovníků v zemědělství.

V oblasti charakteru práce je třeba dále věnovat zvýšenou pozornost technickému rozvoji, který by snižoval fyzickou namáhavost práce, a to zejména na pracovištích s větším zastoupením žen, důchodců a ozps. Předpokládá to řadu racionalizačních opatření technické i organizační povahy, která by ulehčila práci žen a starších pracovníků i v technicky zaostalejších provozech.

Ostatní nejvíce frekventované negativně hodnocené charakteristiky obsahu práce (práce jednotvárná, s malou možností postupu, nervově vyčerpávající, s vysokým tempem) se svou frekvencí u jednotlivých sledovaných sociálních skupin příliš neliší. U různých skupin lze však tomuto hodnocení přisuzovat poněkud odlišný význam. Pro mladé pracovníky mají problémy v oblasti možnosti pracovního postupu, zajímavosti a přitažlivosti práce a zvýšených psychických nároků práce přirozeně odlišný význam než u důchodců.

Nemají-li se dále prohlubovat rozdíly v charakteru práce mezi muži a ženami v neprospěch žen, je třeba věnovat zvýšenou péči zlepšování obsahu práce žen, což je ovšem zároveň komplexním problémem věkové a kvalifikační struktury této sociální skupiny.

Význam časových podmínek práce u jednotlivých vybraných skupin výrazně souvisí s mimopracovním a volným časem, jehož rozsah podmiňují a jehož hodnota v zemědělské populaci, zejména mladé, značně roste.

Zemědělské mládeži z těchto důvodů nejčastěji vadí nutnost čerpat dovolenou podle potřeb podniku, sezónní časové výkyvy, které prodlužují délku pracovního dne a týdne, v menší míře pak běžná délka pracovního dne a časné ranní nástupy do práce v živočišné výrobě. I když je problém pouze jednoho nebo dokonce žádného volného dne v týdnu u mládeže již méně častý, je nutno jej považovat za velmi závažný a naléhavý, vyžadující rychlé řešení, nemá-li záporně ovlivňovat pracovní motivaci a fluktuaci zemědělské mládeže.

U žen je rovněž nejvíce rozšířen problém volby doby dovolené, hlavně však časné ranní nástupy do práce u ošetrovatelek dojníc se značným podílem noční pracovní doby. Dalším velmi rozšířeným problémem je práce v provozech bez souvislého celodenního volna (28,3 % ze zkoumaného počtu žen). Jde o práce v živočišné výrobě, zejména ošetrovatelek skotu, kde nedostatečné zavádění směnného a turnusového provozu, případně systému střídačů neumožňuje poskytovat ženám celodenní volno ve společensky běžném rozsahu. V nejbližší době je zde třeba dosáhnout všeobecného rozšíření alespoň jednoho volného dne v týdnu a výraznější rozšíření dvoudenního volna.

Skutečnost, že představitelé všech sledovaných vybraných skupin hodnotí ve své naprosté většině kladně sociálně skupinové prostředí na pracovištích, se dá vysvětlit mimo jiné tím, že negativní působení některých jiných prvků pracovní situace je prožíváno mnohem intenzivněji. Rozhodně to neznaméná, že by na tomto úseku nebylo co zlepšit. Sociálně skupinové charakteristiky mají z hlediska vybraných skupin svá specifika.

U zemědělské mládeže hraje pracovní skupina významnou funkci socializační, je prostředkem začleňování mládeže do sociálního systému podniku. V generačně smíšených kolektivech pracuje 85 % zemědělské mládeže, z toho kolem 20 % v kolektivech s výraznou převahou starších pracovníků. Pouze 14,5 % mládeže pracuje v převážně mladých kolektivech. Přesto, že mezigenerační vztahy nejsou důležitým faktorem nespokojenost mladých pracovníků s pracovním kolektivem, tam, kde je to užitečné, lze podporovat vytváření kolektivů s převážně mládežnickým složením. I když mládež nebyla zatím vystavena větším změnám kolektivů v důsledku procesu koncentrace a specializace zemědělské výroby, prožívala je příznivěji než pracovníci střední a nejstarší generace.

Vysoké feminizaci pracovních kolektivů (31,5 % žen pracovalo ve skupinách složených pouze z žen, 26,6 % — s naprostou převahou žen) neodpovídá nízký podíl žen ve vedoucích funkcích v těchto kolektivech. Podle výsledků výzkumu lze přitom usuzovat na značné schopnosti i ochotu žen takové funkce zastávat.

Asi 60 % pracovníků se zps opustilo po změně pracovní schopnosti původní kolektiv, dalších 24 % v něm zůstalo nebo pracovali a dále pracují sami (14 %). Významný problém přijetí pracovníka se zps v novém kolektivu se v naprosté většině případů řeší úspěšně, avšak 9 až 10 % ozps bylo po změně pracovní schopnosti přijato kolektivem nevšimavě, přičemž vysloveně nepříznivé přijetí je zcela ojedinělé. Přes tento vcelku úspěšný proces sociální adaptace pracovníků se zps je třeba mu i nadále věnovat přiměřenou pozornost, zejména řídicími pracovníky nižšího stupně. Základem sociální adaptace pracovníků se zps je úspěšná pracovní adaptace spojená s jejich vhodným pracovním za-

řazením. Zvláštní problém pak tvoří adaptace v kolektivu pracovníků, u nichž je změna pracovní schopnosti spojena s výraznějším poklesem pracovního profesního statutu.

Problémy dopravy do práce v podmínkách zemědělské výroby nejsou zatím příliš rozšířeny a týkají se poměrně malého počtu pracovníků. Ani u mládeže se tento problém dosud nestal příliš naléhavým.

S blízkostí místa pracoviště a bydliště v zemědělství do značné míry souvisí i otázky společného stravování v průběhu pracovní doby. Tento problém, který je v zemědělství pokládán za vybraný problém s prioritní potřebou řešení, má u jednotlivých vybraných skupin rozdílný význam. Zahrnuje dva základní aspekty: zájem pracovníků o hromadné stravování s možností zemědělských podniků uspokojit v náležité kvantitě a kvalitě potřeby pracovníků.

Nepříznivá je skutečnost, že v době výzkumu pouze 30 % mladých pracovníků používala služeb hromadného stravování. Proti očekávání se mládež od ostatních pracovníků příliš nelišila ani způsobem stravování, ani jeho hodnocením. Do značné míry to souvisí se zvyklostmi i možnostmi stravovat se doma, zejména u mladých pracovníků s rodinami. Do značné míry to však souvisí i s nedostatečnými možnostmi podniků uspokojit potřeby mladých pracovníků. Požadavek mládeže na rozšíření a zlepšení závodního stravování (52 % dotazovaných) figuruje na druhém místě mezi požadavky na zlepšení péče podniků o pracující. Lze proto očekávat, že rozšíření kapacit i zlepšení kvality společného stravování v zemědělství podstatně zvýší právě u mladých lidí zájem o jejich využívání.

Blízkost místa bydliště a pracoviště v zemědělství je zvláště u žen příčinou tradičního domácího způsobu stravování, ovlivňovaného časovými režimy práce žen, zejména jednosměnným přerušovaným provozem. Ženy výrazně častěji než muži docházejí na oběd domů nebo si nosí jídlo z domova. Pouze asi 20 % zemědělských žen využívá výhod společného stravování (oproti 35 % mužů v zemědělství a 17 % žen bydlících na venkově a pracujících mimo zemědělství). U žen v zemědělství se tak zvyšuje čas věnovaný přípravě jídla v mimopracovní době, čímž se zkracují její jiné složky a rozsah volného času. Podmínkou pro větší účast žen v závodním stravování je schopnost zemědělských podniků poskytovat společné stravování nejen ženám, ale také jejich rodinným příslušníkům, a to v náležité kvalitě. Větší tlak na společné stravování zemědělských žen vyvine rozšíření dvousměnného provozu, zejména v živočišné výrobě. Rozšíření účasti zemědělských žen na společném stravování má tedy komplexní charakter a vyžaduje komplexní řešení.

Pro pracovníky se zps, kteří se způsobem stravování podstatně neliší od celé zemědělské populace, jsou možnosti společného stravování nezdědka navíc omezeny potřebami diety. Negativně hodnotí společné stravování asi 14 % dotazovaných ozps. Mezi problémovými prvky pracovních podmínek zaujímá společné stravování střední místo.

U zemědělských důchodců naprosto převládá tradiční domácí způsob stravování. Mezi problémovými prvky pracovních podmínek zaujímá společné stravování u důchodců jedno z posledních míst. Při plánování kapacity pro společné stravování je však nutné vzít v úvahu zájem nepracujících důchodců o společné stravování za stejných podmínek jako

pro pracovníky (v 70—80 % zkoumaných zemědělských podniků), případně za zvýhodněných podmínek.

Podmínky odměňování zaujímají v hodnocení pracovních podmínek všech vybraných skupin první místo. Souvisí to s tím, že v hodnotové struktuře má odměna u většiny pracovníků klíčové postavení, jakožto prostředek realizace velké části mimopracovních potřeb i jakožto výraz uznání, sociálního statutu a prestiže. I když význam přímých pracovních podmínek vzhledem k výši odměny relativně stoupá, zachovávají si podmínky odměňování tuto svou výlučnost, jejíž míra je u jednotlivých vybraných skupin odlišná, a to jak z objektivních (reálně platové podmínky), tak ze subjektivních důvodů.

U mládeže častěji než u ostatních sociálních skupin dochází k rozporu mezi reálnou výší odměn, závislou na kvalifikaci, výkonech a kvalitě práce, a subjektivními požadavky a aspiracemi, spojenými s objektivními potřebami mladých lidí vstupujících do samostatného života. Úroveň odměn mladých zemědělců je přirozeně nižší než v průměru zemědělské populace. Mladí pracovníci jsou méně zapojeni ve vyšších příjmových kategoriích. Oproti nezemědělské mládeži bydlící na venkově je však jejich příjmová situace lepší. Úroveň spokojenosti s výší odměn u mladých pracovníků je poměrně nízká. V řadě pracovních podmínek, jejichž zlepšení považuje zemědělská mládež za nejdůležitější, se požadavky na zvýšení odměny objevují na prvním místě.

Negativní hodnocení úrovně odměn je nejdůležitějším faktorem potenciální mobility zemědělské mládeže. Lze předpokládat, že platová situace, resp. platové požadavky mladých lidí jsou významným faktorem snížení počtu mladých pracovníků v zemědělství v posledních letech. Při odměňování mladých pracovníků je nutné více uplatňovat kvalifikační složku odměny. Specifické příjmové potřeby mladých pracovníků mohou zemědělské podniky uspokojovat mimo oblast vlastního odměňování (zvýhodněním bytové výstavby, poskytováním stabilizačních půjček apod.).

Značná specifika mají podmínky odměňování žen v zemědělství. Průměrná výše odměn žen tvoří zhruba tři čtvrtiny výše odměny mužů. Tato mzdová relace je příznivější než ve většině ostatních odvětví národního hospodářství. Úroveň odměn žen pracujících v zemědělství je vyšší než u žen bydlících ve venkovských obcích a pracujících mimo zemědělství. V období 1969—1977 došlo vcelku ke sblížení výše odměn v mužských a ženských profesích, které je výsledkem těchto procesů:

- snížení relativní výše odměn špičkových mužských profesí,
- mírnějšího relativního snížení výše odměn špičkových ženských profesí (ošetřovatelky dojníc a prasnic),
- znatelného zvýšení relativní výše průměrných odměn početné skupiny pracovníků v rostlinné výrobě, mj. jejich zaměstnáváním v průběhu celého roku.

Za hlavní příčiny dosavadních rozdílů v úrovni odměn žen a mužů pracujících v zemědělství lze pokládat komplex faktorů: kratší průměrnou pracovní dobu žen, okolnost, že ženy vykonávají časově i fyzicky méně namáhavé, zejména však méně kvalifikované práce, přičemž prakticky celá sféra řízení je obsazena muži, ženy z řady důvodů (vzdělání, speciální příprava, celkový časový rozpočet zahrnující rodinné povinnosti) často nemají možnost vykonávat kvalifikovanější nebo vy-

soce kvalifikované práce, nižší odměny i u vysoce kvalifikovaných žen jsou často dány jejich užším pracovním zařazením, neodpovídajícím úrovni a charakteru jejich kvalifikace.

Řešení je tedy v komplexním vyrovnávání nepříznivých pracovních i mimopracovních okolností práce žen v zemědělství, které se promítají do jejich nižších výdělků. Na druhé straně však odměňování (příslušné zvýšení výdělku) by se mohlo stát účinným nástrojem kompenzace některých společensky zvláště nežádoucích nepříznivých pracovních podmínek žen v zemědělství, jako je např. nadměrná fyzická namáhavost práce, nepříznivé pracovní prostředí, nutnost práce v sobotu a neděli apod. Vytvořil by se tak zároveň ekonomický tlak na podniky k odstraňování těchto nepříznivých pracovních podmínek žen.

Snížení výdělků v souvislosti se změněnou pracovní schopností není specifickým problémem ozps jen v zemědělství. Průměrný měsíční výdělek ozps v zemědělství činil v r. 1977 1211 Kčs měsíčně a tvoří přibližně 58 bodů vzhledem k průměrnému výdělku trvale činných pracovníků v JZD. Téměř jedna třetina ozps však nedosahovala výdělku 1000 Kčs měsíčně. Nízké výdělků přirozeně souvisí s mírou invalidity. Proto na celkové příjmy ozps významně působí výše invalidních důchodů a sociální důchodová politika. Výzkum ukázal pozitivní závislost výše výdělků pracovníků se zps na výši odborného vzdělání a také na speciální přípravě ozps v souvislosti se změnou pracovní schopnosti. Základní cestou ke zvýšení výdělků ozps v zemědělství je poskytování pracujícím se zps kvalifikačně náročnějších, a tedy lépe placených míst, což předpokládá vyřešení řady organizačních otázek provozu, ale také personálně klasifikačních a rehabilitačních problémů samotných ozps. Zvláště z mladších ozps je to speciální příprava v souvislosti se změněnou pracovní schopností.

MIMOPRACOVNÍ PODMÍNKY VYBRANÝCH SOCIÁLNÍCH SKUPIN PRACOVNÍKŮ V ZEMĚDĚLSTVÍ

Usnesení XV. sjezdu KSČ orientuje sociální politiku na plánovité zlepšování sociálně ekonomických a životních podmínek, na vyrovnávání rozdílů mezi jednotlivými sociálními skupinami. Tyto rozdíly jsou vázány na řadu faktorů biogenního, demografického, ekologického, psychologického a sociálně psychologického charakteru a projevují se ve zvláštnostech sociálního postavení a životního stylu jednotlivých sociálních skupin. Společně všem zkoumaným skupinám (mládež, ženy, pracovníci se zps, důchodci) jsou jisté nevýhody vůči zemědělské populaci v průměru, existující v jejich životních podmínkách. Jde o nedostatky, kterým zemědělské podniky i vyšší články řízení věnují zvýšenou pozornost a snaží se řešit je zvláštní péčí a pomocí. Hlavní problémy jednotlivých skupin v oblasti mimopracovních podmínek jsou tyto:

- Mládež — ztížený životní start a z něho vyplývající nutnost přímé i nepřímé společenské intervence do hlavních oblastí mimopracovních podmínek, jako je bydlení, volný čas, atp.;
- Ženy — obtížné časové zvládání a možné konflikty základních rolí zaměstnané ženy — mateřské, ekonomické a aktivní občanské;

Pracovníci se zps a důchodci — ztížené životní podmínky v důsledku horšího zdravotního stavu, častější osamělost a nižší životní úroveň.

Hlavní cíle, jichž má být společenskou intervencí do oblasti mimopracovních podmínek dosaženo, jsou u mládeže — a) péčí o bydlení, občanskou vybavenost obce a systémem půjček usnadnit životní start a podpořit stabilizaci mladých pracovníků v zemědělství; b) vhodným působením v oblasti volného času vést mladé pracovníky k rozvoji jejich osobnosti a k aktivnímu mnohostrannému využívání volného času; u žen — výchovně a rozvojem služeb působit na restrukturalizaci mimopracovní doby s cílem získat volný čas, usnadnit plnění základních rolí zaměstnané ženy-matky a postupně dosahovat stavu, aby i volný čas plnil vůči ženám všechny podstatné funkce; u pracovníků se zps a důchodců — těchto dvou skupin půjde především o odstraňování ztížených podmínek života vzniklých v důsledku zhoršeného zdravotního stavu a o celkové usnadnění životních podmínek včetně posilování pocitu užitečnosti pro společnost.

Sledované biosociální skupiny se ve srovnání se zemědělskou populací, případně i se stejnými skupinami nezemědělského obyvatelstva vyznačují specifickými rysy, které charakterizují jejich zvláštní sociální postavení a prvky životního způsobu v oblasti mimopracovních podmínek.

Společným jmenovatelem zkoumání a řešení mimopracovních podmínek mládeže, žen, občanů se zps a důchodců je snaha o postupné vyrovnávání sociálního postavení všech skupin pracovníků v zemědělství a o přibližování podmínek jejich života kladným prvkům městského způsobu života. Výsledky výzkumu potvrdily hypotézu, že je to skupina zemědělské mládeže, v jejichž životním stylu nacházíme nejvíce znaků přibližování venkovského způsobu života městskému. Domníváme se, že nejvíce problémů, které je třeba společenským působením řešit, je soustředěno u skupiny žen. Rodinná situace je významným diferencujícím činitelem pro strukturu mimopracovního času a využívání volného času, zároveň však i pro požadavky na občanskou vybavenost obcí. Rodina je zakládána většinou ve věku od 25 do 30 let. Zatímco u skupiny mládeže byla zjištěna třetina svobodných, u ostatních sledovaných skupin je to přibližně pouze desetina. V závislosti na věku stoupá podíl ovdovělých. Ženatí a vdané tvoří zhruba 80 % souborů všech sledovaných skupin kromě mládeže. Podíly rozvedených je velmi malý. V závislosti na věku se mění poměr mezi počtem zaopatřených a nezaopatřených dětí ve prospěch prvně jmenovaných. U pracovníků v zemědělství byly zjištěny změny v charakteru rodiny a domácnosti, což lze nejlépe dokumentovat na rozdílech mezi skupinami mládeže a důchodců. Oproti typické zemědělské rodině (= mnohočlenná vícegenerační rodina s větším počtem dětí a velkou převahou zaměstnaných v zemědělství) charakteristické pro skupinu důchodců, začíná převládat typ rodiny smíšeného zemědělsko-průmyslového charakteru tvořené oběma manželi a jedním až dvěma dětmi, a ekonomicky aktivní ženou, jejíž výdělek je všeobecně považován za důležitý (typické pro skupinu mládeže). Redukce rodiny přináší pro zaměstnanou ženu nemožnost dělby práce při obstarávání rodiny a domácnosti a širším okruhem rodinných příslušníků. Zmíněný aspekt společně s velmi rozšířenou zaměstnaností žen a zároveň se

vzrůstem orientace na velikost, čistotu a údržbu bytu, úpravu a pestrost stravy, oblékání atd. způsobují, že přes vybavení domácnosti předměty usnadňující péči o domácnost, nemají dnešní zemědělské ženy ve srovnání s dřívějšími více volného času. Problémy žen žijících na venkově jsou v tomto ohledu aktuálnější, protože venkov je podstatně hůře vybaven službami pro domácnost, dětskými a zdravotnickými zařízeními. Navíc se zde silněji udržuje tradice, že péče o domácnost a děti je doménou žen (typičtější pro starší věkové kategorie a pro důchodce). Naléhavost řešení problémů spojených s péčí o rodinu a domácnost u zaměstnaných žen dokresluje subjektivně vyjádřené názory na nedostatky vybavenosti obcí a nejčastější obtíže v mimopracovním životě, mezi nimiž se významně častěji než u ostatních sledovaných skupin vyskytují nedostatek volného času, nedostatečná síť obchodů a služeb, problémy s vedením domácnosti, s péčí o děti a nemocné členy rodiny. Za závažné považuje tyto okolnosti cca třetina až polovina žen a protože k práci v domácnosti mají ženy velice kladný postoj, zvláště u žen s vyšším vzděláním a veřejně činných znamená starost o domácnost a rodinu překážku seberealizace. Mimo skupiny žen je nutné zaměřit pozornost i na osamělé pracovníky se zps a důchodce, kteří na obstarávání domácnosti nestačí. Úroveň bydlení představuje nezastupitelnou potřebu, důležitý moment stabilizace pracovníků v zemědělství a u části mládeže ovlivňuje i rozhodování o místě zaměstnání. Proto investice podniků do bytové výstavby mohou příznivě ovlivnit věkovou a kvalifikační strukturu jejich pracovníků.

U všech skupin zemědělské populace je nejčastější a z mnoha důvodů i nejoblíbenější bydlení v rodinných domcích, u mládeže to je častěji rodinný domek rodičů (41,2 %), u ostatních skupin převažuje rodinný domek vlastní (67,4 — 85,0 %). Tento typ bydlení nelze vždy považovat za optimální, např. z hlediska ekonomického, ochrany půdního fondu, celkového rázu krajiny a časového zatížení majitelů údržbou domku. Mládež bydlí častěji v podnikových, státních a družstevních bytech. Spokojenost s bydlením je vysoká a roste s věkem, přitom však právě u starších pracovníků se zps a u důchodců byla zjištěna objektivně horší úroveň bydlení. Tato skutečnost souvisí se zvláštnostmi aspirační hladiny starších osob, jejichž nároky na bydlení se formovaly v minulosti, jejich dlouhodobý návyk je ve stáří nesnadno měnitelný a v neposlední řadě zde působí i horší ekonomická situace. Naproti tomu lze bytovou situaci žen a mládeže hodnotit jako poměrně příznivou i ve srovnání s nezemědělskou populací. Je ale zřejmé, že pro zajištění plynulé reprodukce pracovních sil v zemědělství je třeba počítat s udržením dosavadního tempa bytové výstavby na venkově za účasti zemědělských podniků. Pozornost by se měla zaměřit na výstavbu ubytoven a malých bytových jednotek pro svobodné mladé pracovníky, zejména ženy a na výstavbu rodinných bytových jednotek pro část mladých manželství.

Společné bydlení rodičů s dětmi je soustředěno u nejmladších a nejstarších věkových skupin. Má své klady, především v možnostech poskytování vzájemné pomoci, ale také zápory, vedoucí hlavně mladší generaci k preferenci odděleného bydlení. Toto přání dnes postupně proniká i do starší generace a k důchodcům. Nejčastější je tedy přání bydlet odděleně, ale s malou vzdáleností od nejbližších příbuzných. V příštím období se předpokládá snižování podílu společně bydlících vícegeneračních rodin z dnešních 54,3 % cca na 35,0 %.

Ve srovnání s úhrnem zemědělské populace je úroveň vybavení domácností žen průměrná, u mládeže jsou reálné podmínky jejího zvyšování a dosažení nadprůměru za předpokladu osamostatnění a založení rodiny, pracovníci se zps a důchodci mají podprůměrně vybavené domácnosti a zároveň bydlí častěji v bytech III. a IV. kategorie. Mezi důchodci je podstatně méně vlastníků praček, chladniček, televizorů, osobních automobilů a ve zvýšené míře chybí v jejich bytech ústřední topení a koupelny.

Zjištěné údaje dokumentují nutnost řešit bytové problémy části mladých rodin a svobodných žen, které nemají zajištěné bydlení v místě pracoviště a silně pociťují potřebu pomoci v tomto směru. Dále je třeba zaměřit pozornost na pomoc při modernizaci obydlí pracovníků se zps a důchodců. Speciálním problémem je řešení optimálních forem bydlení pro pracovníky se zps a pro důchodce, tzn. výstavba speciálně upravených bytů bez architektonických bariér a budování ústavních forem bydlení poskytujících různé potřebné služby vzhledem ke zdravotnímu stavu a míře samostatnosti důchodců a invalidních občanů. S tímto problémem pak souvisí budování sítě pečovatelských služeb pro důchodce.

Důležitým působícím činitelem pro žádoucí restrukturalizaci mimopracovního času je budování občanské vybavenosti sídlišť. V závislosti na věku a dalších faktorech, ovlivňujících životní styl sociálních skupin, byly zjištěny přesuny zájmu o různé typy občanského vybavení, jejichž nedostatek je pak podle potřeb jednotlivých skupin pociťován s rozličnou intenzitou. Všeobecně je pociťován nedostatek služeb a obchodů s průmyslovým zbožím. Mládež je silně orientována na vybavení zařízeními pro kulturní a společenský život, pro sport a tělovýchovu a část mládeže — mladé rodiny často postrádají zařízení pro děti předškolního věku. U žen je charakteristická orientace a potřeba naléhavého řešení služeb pro domácnost, obchodní sítě a zdravotnických zařízení. Poslední dva jmenované typy jsou i předmětem zvýšeného zájmu důchodců a pracovníků se změněnou pracovní schopností.

Došlo dne 1. 12. 1980

КРУЧЕК, З. (Научно-исследовательский институт экономики сельского хозяйства и продовольствия, Прага): *Забота о некоторых социальных группировках трудящихся сельского хозяйства*. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 17, 1981 (1): 39-50.

Приводится комплексная информация о социальном положении некоторых группировок трудящихся (молодежи, женщин, пенсионеров и инвалидов граждан) на данном этапе развития крупного сельскохозяйственного производства, установлены их специфические социальные проблемы, масштабы, актуальность и значение проблем. Намечены и пути их решения. Синтез данных разработан на основе вторичного анализа обследований за 1976—1979 гг. в профильном плане, по отдельным проблемам и кругам трудовых и нетрудовых условий с указанием важности проблем той социальной группировки, которой это в особенности касается.

социальная политика; забота о трудящихся; молодежь; женщины; пенсионеры; инвалидные граждане

KRŮČEK, Z. (Economic Research Institute for Agriculture and Food, Praha): *The Care of some Social Groups of Workers in Agriculture*. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 17, 1981 (1) : 39-50.

Synthetic information is presented on the social status of some groups of employees (young people, women, old pensioners and disabled persons) under the present developmental stage of agricultural mass production and determines their specific social problems, their extent, urgency and significance. A solution to these specific social problems is proposed. This synthesis has been elaborated on the basis of a secondary analysis of research performed in the years 1976—1979. This synthesis is a cross-section, taking into account individual problems, professional spheres and non-professional conditions; the importance of individual problems is stressed and specified with respect to individual social groups of employees.

social policy; care of employees; young people; women; old pensioners; disabled employees

KRŮČEK, Z. (Forschungsinstitut für Ökonomik der Landwirtschaft und Ernährung, Praha): *Fürsorge für ausgewählte Sozialgruppen landwirtschaftlicher Arbeiter*. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 17, 1981 (1) : 39-50.

Die Arbeit bringt eine synthetische Information über die soziale Stellung ausgewählter Gruppen von Werktätigen (Jugendliche, Frauen, Rentner und Personen mit behinderter Arbeitsfähigkeit), u. zw. in der gegenwärtigen Entwicklungsetappe der landwirtschaftlichen Großproduktion und setzt ihre spezifischen sozialen Probleme und deren Umfang, Dringlichkeit und Gewichtigkeit fest. Auf dieser Grundlage wird dann die Lösung dieser spezifischen sozialen Probleme entworfen. Diese Synthese der Erkenntnisse ist aufgrund der sekundären Analyse von Forschungen aus den Jahren 1976—1979 verarbeitet. Sie wurde in Form eines Querschnitts den einzelnen Problemen und Kreisen der Arbeits- sowie Freizeitbedingungen nach bearbeitet, u. zw. so, daß die Gewichtigkeit des Problems stets bei derjenigen Sozialgruppe hervorgehoben und näher ausgeführt wird, welche es besonders betrifft.

Sozialpolitik; Fürsorge für Werktätige; Jugendliche; Frauen; Rentner; Beschäftigte mit behinderter Arbeitsfähigkeit

Adresa autora:

Ing. Zdeněk Krůček, CSc., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Dlážděná 6, 110 00 Praha 1
